

Євген НАХЛІК

УКРАЇНСЬКІ ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА «МОСКАЛЯ-ЧАРІВНИКА» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Простежуються українські фольклорні джерела мандрівного сюжету у водевілі І. Котляревського «Москаль-чарівник» (1819) — про зрадливу жінку, її коханця, обдуреного чоловіка та захожого, який часто видає себе за чарівника. На численних прикладах показано, що образ солдата-росіянина («москаля») створений на основі народних казок, оповідань, анекдотів, прислів'їв та приказок, у яких висловлено негативне ставлення до російських окупантів та зайд.

Ключові слова: водевіль, мандрівний сюжет і персонаж, образ росіянина як Іншого, літературна обробка народних казок, оповідань, анекдотів, пісень, прислів'їв та приказок.

© Є. НАХЛІК, 2014

Тексти основних творів Івана Котляревського — «Енеїди», «Наталки Полтавки» і «Москаля-чарівника» — засвідчують, що письменник прекрасно знав українські народні прислів'я та приказки, пісні, казки. Як і в «Наталці Полтавці», дійові особи у «Москалеві-чарівнику» залюбки спілкуються між собою прислів'ями та приказками, сталими розмовними виразами-вигуками. Так, коли Михайло каже, що не боїться нічого за свою «молоду і хорошу», а притім «добру і вірну жінку», що не одного «підніме на зубки», то москаль, спираючись на народний досвід, зауважує: «*Бывает и на старуху проруха*. Не потачь, хозяин: *у каждово есть свои блохи*», на що Михайло із запалом відрубє: «*Борони Боже! Якби я свою підстеріг в чім, тут би їй і доклав воза*» [ява 10; курсив мій. — Є. Н.] [15, с. 85—87]. *Докласти воза комусь* (іронічне) — бити кого-небудь [22, с. 259].

Тож логічно припустити, що деякі сюжетні елементи для «Москаля-чарівника» він запозичив і з українських народних казок, оповідань та пісень, особливо про зрадливу жінку, її коханця, обдуреного чоловіка та захожого, який зчаста (але не завжди) видає себе за чарівника. Щоправда, фольклорні варіанти цього мандрівного сюжету мають силу-силенну розгалужень, які досить далекі од його розбудови у водевілі Котляревського. До того ж ті сюжетні елементи, з якими перегукується дійство «Москаля-чарівника», не складають єдності чи якихось більших комплексів, а розпорошені поодинокі по окремих фольклорних творах.

У них часто фігурує просто подорожній (хлопець, дурень, купецький син, бідний чоловік), який, коли йому вкрали одяг, заходить голий до хати непомітно або коли там нікого нема й ховається під піч або під постіль. Буває й так, що коли господиня відмовляє подорожньому в ночівлі у хаті, то він попід стріхою влазить на горище. Деколи випадковий подорожній (гончар, який вертає волами з ярмарку, — в запису Панаса Мирного) або приятель (кум в оповідці «Суд над дяком»), за попередньою домовленістю з господарем і за його відсутності, навмисно проситься на ночівлю до його жінки, підозрюваної у зраді, щоб її підстергти, але в такому разі захожий (зайжджанин) не вдає чарівника, а лише обманом, наприклад, обмотавши у рядна чи ув'язавши в куль (сніп) соломи, вносить прихованого чоловіка в хату, щоб той чув, як жінка веселиться з коханцем. Інколи жінчину зраду допомагає викрити хазяїнові, який

ненадовго відлучається з дому на польові роботи, не сторонній захожий, а кмітливий челядник: прикинувшись осліпим (нібито від знахарського зілля, що їм підсипала в їжу перелюбниця), чоловік і челядник, яких вона посадила в запічку, стають свідками того, як хтива жінка догідливо вгощає дяка-полюбовника («Дяк Тит Григорович»). У простішому варіанті («Піп») молодиця приймає вдома попа, коли чоловік поїхав на поле орати, а хлопець-наймит підстерігає їх і сам двічі карає полюбовника: раз боляче закидає його, схованого під піччю, дровами, а вдруге, коли той заліз у діжку, ошпарює окропом.

Серед зальотників — характерний типаж тогочасного українського села, притім зазвичай соціальні типи, яких недолюбували прості селяни: пан, панський економ (управитель), писар, піп, дяк, дякон і навіть циган. У казці, яку записав Володимир Боцяновський у Житомирському повіті, до молодиці, чоловік якої поїхав на ярмарок, приходять нараз «три чоловіки по-панськи вбрані» — «пан, иконом і писар». У різних варіантах сюжету жінка ховає залицяльника (залицяльників) під постіль, у комору, шафу, скриню або на лавку й накриває ночвами; подорожній ворожить на коров'ячій шкірі або заглядає у магічну книжечку; полюбовників ототожнено з чортом, «сасами» (тарганями) або з такими персонажів фольклорними образами нечистої сили, як злидні, біда.

В українських народних казках та оповіданнях яскравіше, ніж у розглянутих літературних обробках, проартикульовано мотив фізичної покари полюбовникові, якого ошпарюють кип'ятком (часто руками змушеної до цього жінки) і б'ють захожий разом із введеним в оману чоловіком, а то й із сусідами (деколи у знятій бучі ненароком дістається й перелюбниця, як-от у казці в запису Миколи Дашкевича). Чоловік переважно залишається обдуреним, не маючи й гадки про зраду жінки. Лише зрідка він дізнається про її перелюб і свідомо б'є коханця як такого (а не як нечисту силу): бере за чуба й молотить кулаками (запис Панаса Мирного), парить лозинами («Дяк Тит Григорович»), а часом і вбиває («Суд над дяком»). Трапляється, що лає та лупцює жінку (казка «Дурний Іван»). Фольклорні варіанти жорстокіші од літературних, де більше грайливості й кокетства. В українських народних казках та оповіданнях висловлено народно-патріархальні та християнські

погляди на подружні відносини: перелюбниця та її спокусник однозначно осуджуються, особливо в тих випадках, коли останній належить до церковних осіб, покликаних проповідувати подружню вірність (піп, дяк, дякон).

Одначе й у фольклорних модифікаціях цього сюжету подибуємо риси, спільні з водевілем Котляревського:

- подія відбувається у сільській (хутірській) хаті;
- хоча в більшості варіантів захожий з'являється раніше за коханця, проте в оповідці, що її записав Панас Мирний, та в казці «Дурний Іван», яку подав Володимир Ястребов, захожий приходить, коли полюбовник уже перебуває в хаті;
- захожий проситься переночувати, але хазяйка йому відмовляє;
- в оповідці, що побутувала на Полтавщині (запис Панаса Мирного), гончар упросився ночувати коло припічка (у Котляревського москаль ночує «в запічку» [ява 2]);
- чоловік — чумак, а полюбовник — писар;
- коли несподівано повертається чоловік, молодиця ховає полюбовника під піч або припічок, а голодному чоловікові не дає схованої вечері;
- захожий імітує чаклування і виганяє приниженого коханця як чорта¹.

Вартим уваги є й той факт, що в народних казках, анекдотах і піснях незрідка зображується чумакова жінка, яка зраджує чоловіка (чумак був традиційним фігурантом сюжетів про жіночу невірність, адже він надовго відлучався з дому, подорожуючи по сіль). Зазначивши, що «нарушение супружеской

¹ Див. публікації відповідних народних казок та оповідань: [13, с. 170—171 («Піп»); 11, с. 319—321 (щоденниковий запис Панаса Мирного від 21 лютого 1870 р.); 11, с. 162—166 («Дяк Тит Григорович»); 19, с. 627—632 («Біда»), с. 636—639 («Біда»), с. 654—546 («Суд над дяком»); 6, с. 481—482; 24, с. 159—163 (казка «Дурний Іван», записана біля Єлисаветграда); 8, с. 151—154; 23, с. 357—366 (тексти під назвою «Народні оповідання на тему «Москаля-чарівника»)]. Перелік цих сюжетів у народних анекдотах і повніший реєстр їх публікацій див.: 1358А=АА *1360 І Полюбовник у вигляді чорта [17, с. 286—287]; 1359 Полюбовники-попи в печі [17, с. 287]; 1360С=АА *1361 І Чоловік у мішку й удавано хвора жінка (Гість Терентій) [17, с. 287—288]; 1535=АА 1535А і 1535*В Дорога шкура [17, с. 313—314]; 1725 Закоханий піп [17, с. 353].

верности жёнами чумаков есть обычный мотив чумацких песен», Микола Петров навів одну з них, записану в Полтавській губернії, — «Святий Боже, святий кріпкий...». Починається вона як пісня жіноча: молодиця нарікає на свою долю, бо мати звеліла їй «за чумаченька / Рушники оддати» й тепер вона, самотня, сумує, що «Не літував чумаченько, / Не йде й зимовати, — / Прийде нічка осіння, / Ні з ким розмовляти». Далі ліричний виклад переходить у ліро-епічний: молодиця запрошує до себе на вечерю дяка, та коли той прийшов, несподівано повернувся «чумак з Криму». Він помітив, що «Виглядає вражий дячок / Из-за запічка часто...», але, й оком не зморгнувши, щоб той не здогадався, вийшов надвір нібито для того, щоб випрягти волів, а насправді — «Як ухопить чумаченько / Од воза бичину, — / Побив-побив, помолотив / Та дякові спину», примовляючи, щоб той не ходив «до чужих жінок» [14, с. 33—34]².

Іван Манжура записав казку «Як жінки чоловіків дурять», у якій фігурує не лише чумак у ролі зрадженого, а й солдат, але не як чарівник, викривач або рятувальник невірної молодиці, а як її спокусник: «Ходив чоловік у чумацтво, а жінка тим часом з салдатом зляглась. От раз зійшлись вони, коли це чоловік з дороги у двір». Жінка сховала солдата під піл (нари в селянській хаті, розміщені між піччю і протилежною до печі стіною) та й зависла рядном. Чоловік сів вечеряти, а тут, на щастя для зрадливої молодиці, сусідка нагодилася.

«Та і наживала їй, що таке та й таке, а сусіда вже і догадалась, бо й сама не з тих грошій. Зараз підсіла до чоловіка та й ну його забалакувати, що як то жінки чоловіків дурять, поки ті у дорозі. «Ну, мене б, — каже чоловік, — чорта б з два одурила». — «Та хочеш, я тебе ось зараз у вічі одурю?» Сміється той: «Ану, — каже, — ну!» — «Ось дивись». Та взяла з полу рядно, що за їм салдат сидів, розіп'яла на руках йому перед очима та: «Ось дивись, куме, так і одурю». Розпина те рядно, а сама до порога, до порога, а салдат теж зух не послідній, догадався та поза рядном, поза рядном і собі до порога. Від-

чинила хазяйка двері, а салдат у сіни, та хода. «А що, куме, отак, як бачиш, так і одурила. На, куме, твоє рядно та завісь знов квочку, хай вона світла не жахається, а мені пора додому»» [16, с. 95—96].

Однак у пісні «Святий Боже, святий кріпкий...» і казці «Як жінки чоловіків дурять» відсутній ключовий персонаж обговорюваного мандрівного сюжету: захожий, що випадково стає свідком побачення жінки із зальотником.

Впадає в око й те, що одна з казок — «Біда» — завершується прямо висловленим моральним повчанням. У ній захожий (син багатого господаря, одинок, що пішов у світ «біди шукати»), вдаючи відуна, який дивиться «у свою книжечку», нібито черпаючи звідти магічні знання, вигонить «бїду з-під постелі» (схованого дяка-зальотника, якого поливає окропом) і, таким чином, виліковує невідь-чому хвору жінку, яка дурить чоловіка, нібито «слабує завше». Рідня дивується: «добрий дохтор». Насправді захожий виконує сюжетну функцію морального «лікаря», який дотепно «оздоровлює» невірну жінку, не виявляючи чоловікові та родичам її подружньої зради. Від їжджаючи зранку на коні з сідлом, що дав йому зрадлий господар, «хлопець повідає до жінки:

— А ти будеш так і далі робити, чи ні?

Вона відповідає:

— Нігди того не буду робити.

І хтів ще об ні сказати чоловікові. Але вона начала просити, дала йому ще п'ятдесят рублів. Та й хлопець повідає:

— Пам'ятай же, як будеш так робити більше, то дам знати чоловікові» [19, с. 627—632]³.

Подібним морально-дидактичним акцентом закінчується і «Москаль-чарівник», тільки в ньому по-

³ Мотивація вдаваної недуги молодиці не прояснена. Можна здогадуватися, що жінка вдає недужу, щоб не допустити до себе чоловіка, бо під постілью сховано любовника. Проте жінка каже чоловікові, що «слабує завше» [19, с. 629], те саме він з гіркотою повторює гостям, просячи поради, як її вилікувати: «вона завше слабує» [19, с. 630]. Виходить, жінка взагалі не хоче допускати до себе нелюбого чоловіка або завжди, коли він несподівано повертається «з дороги», вона його дурить, щоб приховати й непомітно випустити коханця. У подібних російських та українських варіантах мотив удавано хворої молодиці виявлений чіткіше: щоби прийняти любовника, дружині треба випроводити чоловіка з дому, тому вона прикидається недужою і посилає його за лікарями або помічним зіллям [18, с. 106—110, 115].

² Пісня «Святий Боже, святий кріпкий...» була досить поширена в Україні: раніше інші її чотири варіанти (з Переяславського повіту, збірка П. Куліша; з Волинської губернії, збірка М. Костомарова; з Подільської губернії) подав Павло Чубинський [20, с. 672—675].

передження звернено не до кокетливої жінки, а до зальотника.

Народні казки й оповідання, а то більше пісні навіть у своїй сукупності не містять повністю сюжетної канви, покладеної в основу «Москаля-чарівника». У них трапляються лише окремі сюжетні ланки, ситуації, функціонально подібні образи-персонажі, побутові предмети, фабульні мотиви. Певних відомостей про те, що Котляревський використав для створення водевілю конкретний фольклорний текст (чи кілька текстів), немає. Є лише припущення, що письменник міг скористатися подібними до записаних та опублікованих пізніше українськими народними казками, оповіданнями, піснями з окремими елементами цього мандрівного сюжету. Загальні твердження деяких літературознавців (Олександра Даниська, Євгена Кирилюка, Олексія Гончара) про те, що Котляревський у розбудові сюжету «Москаля-чарівника» спирався передусім на фольклорні джерела (анекдоти, казки, оповідання, пісні) [5, с. 48—53; 9, с. 86—87, 246; 3, с. 51—53], не мають достатніх підстав. Слушним і надалі залишається висновок, що його зробив ще Іван Франко і що його названі дослідники прямо й однозначно відкидали: з уваги на те, що в українських «народних оповіданнях той ніби ворожбит ніде не є вояком», а навпаки, «вояк-ворожбит являється постійно в театральних п'єсах, що були переробками французького «Soldat-magicien», п'єси «Муж старий, жінка молода» Стефана Петрушевича, «Москаль-чарівник» Котляревського і близький до них «Простак» Василя Гоголя-Яновського «мали собі джерелом не усні народні оповідання, а літературні взірці, вже оброблені в драматичну форму» [23, с. 356]. Найімовірніше, уснословесні твори слугували Котляревському джерелом українізації запозиченого чужомовного сюжету, своєрідного «одомашнення» його, переведення в місцевий типаж і побутові обставини тогочасного полтавського села, насичення підходящими фабульними деталями. Звичайно, Котляревський міг знати лише частину з таких народних творів, то більше, що деякі з них побутовали на Поділлі та й навіть у Галичині. Оскільки невідомо достеменно, з якими фольклорними варіантами цього мандрівного сюжету був обізнаний письменник, сьогодні неможливо встановити, де серед перелічених подібностей типологічні збіги, а де запозичення.

Основна сюжетна схема різних варіантів цього мандрівного сюжету — літературних та уснословесних — зводиться до того, що за відсутності тюхтіюватого чоловіка зрадлива жінка приймає та частує коханця (або трьох коханців, нараз чи почергово), а кмітливий заможний (часто солдат), якому вона звичайно відмовляє у ночівлі, вечері або й у плотській взаємності, підглядає та підслуховує їх, а коли несподівано повертається господар і злякана молодиця ховає їжу й випивку та перестрашеного коханця, то заможний, прикинувшись чарівником, винахідливо виявляє сховані наїдки й напої та проганяє любовника, зазвичай видаючи його за нечисту силу, а при нагоді й сам користує за захованої вечері, а то й пестоців присоромленої жінки. У простіших (фольклорних) варіантах можуть бути випущені окремі ланки цієї сюжетної канви й навіть функціональна постать заможного. Деякі сюжетні ходи й персонажі бувають переосмислені й подані інакше (як-от образ молодиці, про що скажу далі). На основі різних відгалужень мандрівного сюжету Котляревський створив власну драматичну версію.

Суть більшості варіантів цього мандрівного сюжету — і фольклорних, і літературних — полягає в тому, що молодиця зраджує помітно старшого від неї чоловіка, а заможний, із яким вона повелася негречно, дотепно провчає її та схованого любаса. Котляревський же оригінально модифікує перебіг традиційного сюжету. За твердженням дослідників, проти відомих народних і писемних опрацювань цього сюжету, Котляревський істотно переінакшив амплуа невірної жінки: молодиця не зраджує чоловіка, хоча й дозволяє собі кокетувати зі звабником-паничем [6, с. 476—478; 9, с. 87—88; 1, с. 121]. Справді, Тетяна попереджає Фінтика: «язиком що хочеш роби, а рукам волі не давай. <...> я ж вам хіба бороню ходити до мене, хоть би і не годилось вам так учащати? Бороню на себе дивитись, розговорювати і баяси точити? А ціловатись — вибачайте; се уже не жарти» [ява 1]. Щоправда, потай приймаючи вдома і вгощаючи залицьальника, Тетяна остерігається, щоб їх хтось не застав: «На мене богзна-чого наговорять; ви і так щось дуже підсипаєтесь, коли б і се даром минулось» [ява 1]. А проте вона відверто розкриває перед чоловіком псевдомагічний жарт солдата і щиро признається в усьому, хоча москаль готовий був дати Фінтикові змогу піти невіданим.

А тим часом, усупереч твердженню згаданих дослідників, не в усіх фольклорних варіантах жінка зраджує чоловіка — у деяких вона діє заодно з ним, заманюючи та провчаючи небажаних зальотників. Так, в українській народній казці «Загибель чотирьох попів» на службі Божій під час храмового свята в одному містечку три молоді священики здивилися на чепурну молодичку й почергово нав'язалися до неї в гості — вона їм призначила відповідно першу, другу й третю годину. Вдома похвалилася чоловікові, яка їй трапилася «причта». Удвох вони й домовилися, як провчити спокусників. Чоловік поїхав ніби на полювання. Прийшов перший піп, понаносив усячини, посідали вони, п'ють-гуляють. Коли ж стукає другий піп. Перший ізлякався, молодичка сховала його на піч. Так було і з другим попом, а потім і з третім, бо «зашуміли сани повз хату: «Тпру!» — чоловік дав знати, що вернувся, і жінка нагнала страху на необачного залицяльника: «А се, мабуть, чоловіка чорти принесли» (у водевілі Котляревського також «голос слышен, озывающийся к волам», з чого Тетяня переляканим голосом — так, що Финтик почув, — здогадалася: «Чоловік мій приїхав із дороги!» [ява 3]). На жінчине запитання, чи він «убив що», чоловік каже, що «вовка», а на виявлену її цікавість, як же він його убив, показує — «ось як»: «Та підняв ружже, наміривсь на піч, та як бухне! Попи так усі й поперекидались. Вони до печі, аж у попів тіх і духу нема!». Навряд чи це випадковий збіг, що у водевілі Котляревського також фігурує «рушниця» (одна москалева, друга чумакова) і що чумак бере, як він каже, «ружже» (москалеве) та силкується вистрелити в ціль (цятку в колі), яку намалював вуглем москаль на заслоні до печі — саме там, де зачаївся Финтик [ява 7]. Завдяки кмітливості Тетяні, яка спритно й непомітно змазала огниво (сталеву пластинку в замку кремінної рушниці, об яку вдаряється кремін) салом од свічки, рушниця не вистрелила, проте в народній казці витівка з «ружжем» закінчилася трагічно: попи віддали душу Богові, хоча «чоловік не хотів їх повбивать, а полякати тільки хотів, та такий уже гріх лучивсь». Далі чоловік поховав усіх трьох під піч. Увечері прийшов «солдат» (також «москаль») «погріться», і за гостиною з чаркуванням чоловік вигадав, нібито піп зайшов до них у хату та й бозна від чого помер, а вони бояться, що як знайдуть його в них, то подумують,

що вони його вбили. Солдат узявся винести його в мішку та й кинути в річку. Так зробив з усіма трьома, бо як приходив назад, то господарі підсовували йому наступного, кажучи, що це той самий викинутий, який чомусь вертається. У цій казці солдат говорить українською мовою, «москаль на чатах», як і «охвицер», — трохи російською, а переважно також українською [11, с. 155—160; систематизацію цього сюжету в народних анекдотах і повніший реєстр їх публікацій див.: 17, с. 315 (1536В=АА*1730 І Мужик хоронить трьох попів)].

У розгортанні сюжету свого водевілю Котляревський міг скористатися деякими особливими ознаками цієї казки (жінка залишається вірною чоловікові; хазяїн цілиться з рушниці в те місце печі, де заховався спокусник), а разом і ознаками, що не раз трапляються в інших варіантах (молодиця вдома гуляє із залицяльником; несподіване повернення хазяїна, який, під'їхавши під хату, окриком зупиняє худобу; піч як місце сховку зальотників; прихід москаля увечері).

Інтерес становить також українська народна казка «Мужик, баба, піп, дякон і циган» (записана в Маріупольському повіті Катеринославської губернії). Живучи з жінкою «погано, бо вона неслухняна була і все тягалась», чоловік подався чумакувати й вернувся додому за сім років — «думав собі, чи не покаялась жінка». Вона похвалилася, що до неї ходять піп, дякон і циган. Стали радитися, як би їх одучити. Жінка придумала створити штучну ситуацію: чоловік запрягає бичків, виїжджає за млини і пізно ввечері вертає додому, а в'їхавши у двір, кричить: «Гей, щоб тобі виздыхали, прокляті!». На це жінка вигукує: «Ох лишенько ж мені, це ж чоловік приїхав!» — і ховає переляканих зальотників у скриню та замикає. Чоловік тим часом наготовляє бич, а ввійшовши в хату, за попередньою намовою жінки домагається од неї ключів од скрині, начебто подивитися, скільки там вона має грошей. Жінка мовби плаче, кажучи, звідки б у неї взяли гроші, та все-таки дає чоловікові ключі. Той витягує попа й, замкнувши знову інших, добре лупцює його, примовляючи «Не ходи, сучий син, до моєї жінки», та й випускає голого на двір. Те саме робить по черзі з дяконом і циганом. А на другий день відпродує їм забрані в них кожухи. Відтоді почали чоловік з жінкою «жити та багатіть, а жінка покаялась, і стали

вони любиться» [11, с. 160—162; систематизацію цього сюжету в народних анекдотах і повніший реєстр їх публікацій див. [17, с. 354 (1730 Піп, дякон і дячок у красуні)].

Віншій українській народній казці — «Як розживалась царська дочка за шевцем» — молодичка, яка проти волі вінченосного батька вийшла заміж за його наймита — шевця і через те не дістала приданого й навіть була вигнана з двору в «земляночку», також використовує зальотників для сімейного збагачення, при цьому не зраджує свого обранця. Коли вона пішла по воду, до неї по черзі нав'язалися прийти на ніч піп, дяк і циган, обіцявши, відповідно до її умови, принести по сто рублів (а циган готовий був дати і двісті). Удома жінка сказала чоловікові, щоб наколотив повну скриню сажі, а сам сховався у сінях. Як смеркло, прийшов піп, поклав на стіл сто рублів і квартиру горілки. Молодичка сказала йому роздягтися наголо — «будем спать лягать». Тільки він роздягся, постукав у вікно дяк. Жінка вдала перелякану, кажучи, що «це чоловік прийшов», і звеліла попові залізити у скриню. Далі так само вчинила з дяком, а як уже справді прийшов чоловік, то й цигана посадила у скриню з розколоженою сажею. Скриню замкнули й на возі вивезли до озера. Поставили над озером, а самі плюскаються в ньому. Кучерові, посланому від пана подивитися, чи не рибу ловлять, вони пояснили, що ловлять чортів і заганяють у скриню — уже й трьох упіймали. Панові, який прийїхав кінцями поглянути на чортів, погодилися показати їх за п'ятсот рублів, але з умовою, що якщо випустить чортів, то віддасть і коней. Швець узяв у кучера батога і, як тільки пан став одчиняти віко від скрині, добряче учистив невдах-зальотників, а ті повискакували — та навтікача. Пан погнався за ними, але не впіймав, а швець забрав у нього коней [4, с. 160—162]⁴.

Звісно, у водевілі Котляревського чоловік із жінкою не домовляються заздалегідь про те, як би про-

⁴ Простіший варіант цієї казки («Піп, молодичка та циган») записав І. Манжура: піп заплатив сто рублів «гарненькій молодичці», щоб з нею переночувати, ще щось приплатив циганові, який підслухав їхню розмову, а коли прийшов увечері, несподівано приїхав чоловік; молодичка сховала попа у нову, ще не фарбовану скриню з дьогтем, а чоловік вивіз її до якогось болота і продав там панові, кажучи, що в ній спійманий у болоті чорт; коли ж небавом пан і його кучер з цікавості відхилили кришку, піп утік [16, с. 93—94].

вчити її залицяльника, та в цій народній казці, як і в двох попередніх, жінка у подібній (хоч і штучно створеній) ситуації з несподіваним поверненням чоловіка та переховуванням одного чи кількох звабників насправді не виступає перелюбницею. Котляревський творить мовби середній варіант: жінка не зраджує, але й наперед не погоджує своєї провокативної поведінки з чоловіком, а лише на власний розсуд до певної межі кокетує із залицяльником. При цьому на задум зробити жінку вірною чоловікові міг наштовхнути Котляревського фольклорний прецедент.

Розрізнення та протиставлення українців і росіян у «Москалеві-чарівнику» здійснюється за ознаками народної культури та національної психології. У першому випадку автор водевілю вустами чумака з гордістю мовить про вищість українського народно-пісенного фольклору над російським:

«С о л д а т. Да спой-ка ты, хохlach, хотя одну русскую песню <...>.

М и х а й л о. Вашу? А яку? Може, соколика або кукушечку?.. Може, лапушку або кумушку? Може, рукавичку або підпоясочку? Убирайся з своїми піснями!.. Правду сказать, есть що і переймати...» [ява 7].

Послухавши українську народну пісню «Ой був та нема, да поїхав до млина...»⁵ у виконанні Тетяни, солдат визнає переваги українців як співаків: «Вить вы — природные певцы. У нас пословица есть: хохлы никуда не годятся, да голос у них хорош» [ява 7]. За спостереженням російського літературознавця Сергія Дуриліна, «в «Москалі-чарівнику» Котляревський, в явній пародії, висміює невдалі пісні Шаховського.

Весь епізод з піснями в «Москалі-чарівнику», а особливо показ того, як українська пісня співається «по-московськи» і як вона повинна співатись по-українськи — не що інше, як нарочита пряма полеміка Котляревського проти незграбних пісень Шаховського, включених до його «Казака-стихотворця». <...> епізод цей був потрібний Котляревському для його виступу проти Шаховського як фальсифікатора української теми, мови і поезії, і

⁵ У «Москалеві-чарівнику» пісні «Ой не відтіл віє вітер, відкіль мені треба...», «Ой був та нема, да поїхав до млина...» — народні, а пісні «З того часу, як я женивсь...», «Будь у мене мужичок з кулачок...» склав сам автор як фольклорні стилізації [5, с. 59].

був актом його боротьби за справжню українську драматургію і театр» [7, с. 95—96].

У другому випадку (розрізнення за ознаками національної психології) Котляревський вустами Тетяни із сумом констатує смиренність і простодушність тогочасного українського люду, натякаючи, що той через цю рису свого характеру втратив власну державність: «Тільки в тім і різниця, що одні дуже шпаркі, а другі смирні...» [ява 7]. Показово, що чумака виведено наївним і простодушним, а солдат-росіянин із промовистим прізвисьмом Ліхой (поросійському *лихой* — хоробрий, молодецький, хвацький, бравий) постає хвацьким і хитрим. Хоча останнього й зображено назагал позитивним персонажем, але все ж не досить привабливим, а коли він нахабно вривається до хати напідпитку — то й відразливим. Тетяня протиставляє його собі («Я — хазяйка, ти — пройдисвіт»), характеризує його як «лукавого москаля» [ява 2], «хитрого, настоящего москаля» [ява 8] і попереджає чоловіка, що «москаль непевний» [ява 7]. Це промовистіший натяк на численні утиски України з боку агресивного північного сусіда чується у такій чумаковій репліці москалеві: мовляв, не тільки в росіян є «пословиця» проти українців, а «і у нас есть їх против москалів не трохи. Така, наприклад: з москалем знайся, а камень за пазухою держи; од чого ж вона вишла, сам розумний чоловік, догадаєшся» [ява 7].

Обстоюючи збереження національної самобутності українців, рідної мови, Котляревський дорікає російським зайдам за те, що вони ласі до українських вареників, а говорити мовою корінного народу, серед котрого живуть і чий хліб їдять, не вміють і не хочуть. На москалеве прохання подати «лавреничків», чумака з докором зауважує: «Який-то у вас, москалів, язик луб'яний! Скільки меж нами вештаєтесь, а і досі не вимовиш: вареників». Відповідь москаля на чумакові докори: «Да что ты, Чупрун, об москалях так плохо думаешь? Да я как захочу, то по-хохлацки буду говорить не хуже тебя», — мала бути, за авторським задумом, прикладом для росіян, осілих в Україні, хоча Котляревський сумнівається в тому, що станеться таке, за висловом чумака, «диво» [ява 7] — буцімто «москалі» захочуть досконало оволодіти українською мовою.

Можна погодитися з думкою про те, що у виставі Котляревського джерела титульного образу ся-

гають спритного і жартівливого «москаля» з українського вертепу, а також молодцюватого солдата з українських народних анекдотів та побутових казок — бувалого у бувальцях, вільного від сільських страхів перед нечистою силою і здатного обдурити кого завгодно (особливо це виявлялося у його стосунках із простакуватим селянином) [3, с. 52—53]. Варто додати ще образ бойового «москаля», який виступає союзником «козака» проти «ляхів», з третьої інтермедії до драми Митрофана Довгалевського «Комическое дійствие» (мова дійових осіб у цій інтермедії етнічно диференційована: «козак» говорить українською, «москаль» — російською, «ляхи», «поляк» — польською, «литвини» — білоруською).

Водночас у низці українських народних прислів'їв та приказок, анекдотів, казок і легенд виявлено критичне ставлення до російського солдата («москаля») як чужоземного та чужомовного зайди, який хитрує, принагідно навіть краде і назагал поводиться зарозуміло та грубо. У таких творах одбито національну, релігійно-культурну й соціальну (професійну) суперечність і психологічну напругу між «москалями» та українськими селянами. За часів існування радянської імперії такі твори оминалися й замовчувалися, хоча раніше, за царизму, їх друкували з дозволу цензури.

Так, деякі показові українські прислів'я та приказки про росіян уклав у вуста персонажів Пантелеймон Куліш в історичному романі «Михайло Чарньшенко, или Малороссия восемьдесят лет назад», написаному в 1841—1842 рр. Городовий козак Середа, налаштувавшись слухати розповідь запорожця про січову церкву, застерігає його: «Только смотри, пане Щербино, щоб часом не *подвез* ты нам *Москаля*» («*Везть Москаля* значит — лгать», — пояснює автор у примітці народний вислів). На це запорожець відповідає:

«О, да видно вам Москали добре насолили! Сколькo уже я видел вашей братьи гетманцев, всё у вас только и поговорок, що: «Од Москаля, поли урізавши, втікай»; «З Москалем дружи, та камень за пазухою держи»; «Коли Москаль каже сухо, то піднімайсь по ухо»; «Москаль не свій брат»; «Коли чорт та Москаль що вкрали, то поминай, як звали»; и всего не вспомнишь. У нас на Запорожьи и духу московского не чутно; а коли який гайдамака часом

пристанет до нас из кацапни, мы его зараз на свой лад перевернём: недель через десяток чорт на нём и узнает московскую кожу. Запорожец, да и только!» [10, с. 38—39] (тут і далі тодішне написання слова *Москаль* з великої букви означає національність).

Появу таких прислів'їв та приказок серед українців спричиняв їхній невтішний досвід довголітнього спілкування та ведення справ з російськими займанцями та забородами на українській землі.

Фундаментальна збірка «Українські приказки, прислів'я і таке інше», яку уклав і видав у Петербурзі 1864 року М. Номис (Матвій Симонов), окрім використаного у водевілі Котляревського та Кулішевому романі прислів'я «З Москалем дружи, а камінь за пазухою держи», фіксує ряд інших прислів'їв та приказок критичного характеру про російських солдатів і самих росіян, яких трактовано як ворожих чужинців і чітко протиставлено українцям, наприклад: «З Москалем бувай, а камінь в пазусі тримай», «Москаль не свій брат», «Москалеві годи як трясці, а все бісом дивицця», «Мабуть, москаль тоді красти перестане, як чорт молицця Богу стане», «Не приходицця Москаля дядьком звати», «У йому тільки віри, як у Москалеві правди» та ін. [21, с. 76—78, 708].

Так само й у казці «Про жінку й солдата» показано недовіру українських селян до солдата-росіянина, сприймання його за хитруна, з яким треба бути пильним (оповідається, як москаль видурив у селянина знайдене «барильце грошей», а його метикувата жінка перехитрила москаля, викравши в нього це барильце) [19, с. 527—528]. В анекдоті «Москаль» йдеться про «Москаля по оставці», який «не мав бумажки такої, щоби му давати квартиру», тому в селі ніхто не хотів прийняти його на ночівлю. Нарешті йому вдалося-таки заночувати в одного господаря, та й той після москалевих теревенів нарікав: «Ходив Москаль по селі, та мара його до мене занесла» [19, с. 659—660]. (Слово «москаль» Павло Чубинський подав з великої букви, а це означає, що розумів під ним не лише професію солдата, а й національність — росіянина.) В анекдоті «Солдат і хазяйське дитя» мовиться про те, як москаль одного разу, коли жінки, в якій він квартирував, не було вдома, напихався хлібом. Зголодніле хлоп'я соромилось попросити хліба, то й давай натяком співати: «Мати хліба не дає, мати хліба не дає!» Та «москаль

як закричить: «Что ты, подлец, орёшь!», — а хлоп'я тоді наче розсердившись: «В своїй хаті та не можна й хліба співати!» [11, с. 196]. По суті, у потішну форму анекдоту про невинну дитячу витівку завуальовано гіркий стихійний протест народу проти засилля російських солдатів в Україні.

Хоча російські солдати й українські селяни Слобожанщини, Лівобережної та Правобережної Наддніпрянщини належали до однієї конфесії — православної, усе ж між ними часто виникали непорозуміння на ґрунті релігійних вірувань і звичаїв, різної культури поведінки. Зарозумілі солдати-росіяни не знали й не шанували українських народно-християнських звичаїв. Через те серед народу побутовали такі дотепні анекдоти:

««Салдат, молись Богу!» — «На што?» — «Та щоб Бог здоров'я дав». — «А дохтор на што?» — «Ну, так щоб хліба послав». — «А царь на што?» — «Ну, так щоб гарну дівчину дав». — «А, вот за это так стоит помолиться» («Салдат Богу молиться»);

«Поставили салдата до мужика, а саме упала п'ятниця, він і давай вередувати: подай йому скоромини. «Та тепер же, — кажуть йому, — у нас п'ятінка, гріх скоромного!» — «Какая там п'ятинка, покаж мені її». А на той танець та стояли у селі цигани з ведмедями, чоловік їх намовив та й повів салдата туди. Приводе до ями, де саме головний ведмідь сидів, та й каже: «Ось, отут дивіться». Салдат до ями: «Эй, — кричить, — п'ятинка, виходи!» Коли це ведмідь як дряпоне його, а він навтіки. Біжить, аж іде свиня з поросятми, він картуз з себе та кланяється їй. «Здрастуй, — каже, — п'ятінка з маленькими п'ятенятками». Та й шапкує перед нею. От прийшов на квартиру. «А що, служивий, чи бачив п'ятінку?» — «Ну да и сердитая, — говоре; — давай, хозяйка, што Бог послал» («Салдат та п'ятниця») [16, с. 111, 112].

Котляревський, як можна судити з його версії образу москаля (солдата-росіянина) як Іншого, спирався і на такі народні уявлення. Крім того, індивідуалізуючи у водевілі мову персонажів за національними та професійними ознаками (селяни говорять українською народною мовою, москаль — російською, писар — суржиком), наш драматург ішов, зокрема, за українською фольклорною традицією, що склалася у низці анекдотів, де фігурує російський солдат («москаль»), з яким стаються різні комічні

випадки, до того ж часто на постої в українському селі: москаль висловлюється зазвичай російською мовою, чим підкреслюється його мовна інакшість, відчуженість од місцевого українського населення, переважно селян, а деколи й дяка, які говорять рідною українською («Великоруська й малоруська мова», «Солдат-зłodий», «Солдат і хазяйське дитя», «Солдат, що об'ївся», «Солдат чаю просить», записані в Харківській та Полтавській губерніях [11, с. 195—196]; «Салдат-танцюра», «Салдат молебень загадує», «Салдата чорт посилає», «То в рот, то в лоб», «Салдат пшоно товче», «Салдат Богу молиться», «Салдат та п'ятниця», записані в Катеринославській губернії [16, с. 109—112]). У таких анекдотах не раз смакуються різні дотепи на тему українських і російських слів, міжмовної паронімії, мовного непорозуміння солдата-росіянина й українських селян. Як ось у такому коротенькому анекдоті: «Загадує салдат молебень, а дяк і пита: «Який тобі — з акахвистом?» — «Да не дуже закатистой, так — копеек на десять»» [16, с. 109].

Таке ж мовне розрізнення трапляється і в українських народних казках, де виведено москаля («Про жінку й солдата», «Як салдат спас царя») [19, с. 527—528, 599—601].

Крім анекдотів про російських солдатів-окупантів, український народ складав анекдоти і про росіян як таких, наголошуючи на їхній різючій мовній та культурній відмінності од українців. Наприклад:

«Пита руський батька: «А когда, батя, тот вечер будет, што ни с лавки слезть, ни на лавку влезть?» А він як обжерся на Святвечір куті, та й досі згадує»;

«Прийшов руський у церкву, купує свічку. «Почом свечка?» — «П'ятак». — «Пастаиш, пастаиш, да и за три капейки аддаш». Йому все одно, що на базарі».

Сміявся простий народ і над чужою, незвичною для себе мовою, в якій у подібні за звучанням, зокрема однокореневі, слова вкладався інакший зміст. На цю тему Іван Манжура записав кілька анекдотів, зокрема «Пан та мірошник»:

«Заїхав пан у млин та: «Здрастуй, мірошник!» — «Здрастуйте, пане». — «А чья это мельница?» — «Та чие, пане, засипано, того і мелеться». — «Да нет, я спрашиваю, какая это деревня». — «Та усяка, пане: есть і дубина, есть і осичина». — «Да нет, я спрашиваю, хто у вас старший». — «А, вам стар-

шого?» Паняйте ж на край села, то там вам буде нова хата, а старі ворота і собака Жучка, а у тій хаті живе баба; од неї у нас нема нікого старішого». — «Да нет, я спрашиваю, хто у вас вищий». — «А, вам вищого?» Аж ай ген стоїть тополя, од неї у нас нема вищої». — «Эх, дурак, я тебе по уху заеду!» — «Заїдьте, заїдьте, пане, мати і вареників наварять». Плюнув пан і подався.

От на другий день набрав той мірошник вівса, вивіз на ярмарок та порозставляв лантухи скрізь по колоді. Набіга на його знов той пан. «Што это ты продаєш, авес?» — «Ні, пане, не увесь, ше і дома есть». — «Да нет, я спрашиваю, почом он?» — «Та он, бачте, — каже, — по колоді». — «Да ты дурак не вчерашний?» — «Ні, пане, мати казали, що ось скоро мені вже тридцять два годи буде». — «Ну, — каже пан, — з тобою зчепись, то і ярмарок проבלакаєш» [16, с. 118, 120; див. також інші анекдоти: з циклу «Про руських»; «Як руські по-нашому балакать вчилися», «Малая вина», «Икона Масляница», «Касил, чорт меня насил»: с. 118—120].

Прикидаючись дурником, мірошник бере на глази російського поміщика, кпить з його авторитарно-власницьких, кріпосницьких понять, чужих для українського простолюду, звиклого до самоврядування, насміхається з його невміння і небажання говорити з українськими селянами їхньою рідною мовою, тобто мовою народу, серед якого він живе. Деяка невідповідність у мовленні пана (окремі фрази — на початку й наприкінці — він вимовляє по-українському) свідчить не про його часткове знання української мови, а радше про те, що народний оповідач анекдоту перекладав їх звичною для себе народною мовою.

Як бачимо, наддніпрянські українці, тісніше стикаючись із росіянами, чітко усвідомлювали, що ті істотно відрізняються од них мовою, культурою і ментальністю, а тому сприймали північних сусідів як чужинців⁶.

⁶ Див. також огляд українських легенд про росіян: [2, с. 146—155 (частина розділу «Українські легенди про походження та характеристичні особливості деяких народностей»)]. Про відчуження українців од росіян свідчить таке авторське спостереження: «Українці, за звичаєм, називають великоросів «москалями», «лапотниками» і ставляться до них недовірливо, навіть з якимось острахом, вважаючи їх жадібними, брутальними, нещирими, хитрими, ледачими і мстивими. Народ уникає мати будь-яку справу з «москалем», не кажучи вже про те, щоб наймати його на службу» [2, с. 147]. Цікаво, що книжку

Такі народні уявлення, якщо завгодно — стереотипи (притім аж ніяк не безпідставні!), й відбилися у творах Котляревського — «Енеїді», «Наталці Полтавці», а найбільше — у «Москалеві-чарівнику».

1. Борзенко О.І. Сентиментальна «провінція»: Нова українська література на етапі становлення / О.І. Борзенко. — Х., 2006. — 322 с.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / Георгій Булашев. — К.: Довіра, 1992. — 414 с. — (Пер. з рос. Юрія Буряка)..
3. Гончар О.І. Українська література передшеченківського періоду і фольклор / О.І. Гончар. — К.: Наукова думка, 1982. — 312 с.
4. Гринченко Б.Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях / Б.Д. Гринченко. — Чернигов: Типография Губернского земства, 1896. — Вып. 2: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. — II + 390 с.
5. Данисько О.Й. «Москаль-чарівник» І.П. Котляревського (до історії питання про джерела твору) / О.Й. Данисько // Наукові записки Полтавського літературно-меморіального музею І.П. Котляревського. — Полтава, 1961. — Вип. 3. — С. 48—60.
6. Дашкевич Н. Вопрос о литературном источнике украинской оперы И.П. Котляревского «Москаль-чарівник». Приложение: Сказка о приключении любовника, посещавшего неверную жену. Записана в Житомирском уезде / Н. Дашкевич // Киевская старина. — 1893. — Кн. 12: Декабрь. — С. 451—482.
7. Дурилін С.М. М.С. Щепкін та І.П. Котляревський: З історії російсько-українських літературних зв'язків і театральних відносин / С.М. Дурилін // Російсько-українське літературне єднання: Збірник статей. — К.: Держлітвидав, 1953. — Вип. 1. — С. 77—110.
8. К вопросу об источнике водевиля Котляревского: «Москаль-чарівник» / сообщ. Вл. Боцяновский // Киевская старина. — 1894. — Кн. 10: Октябрь. — С. 151—154.
9. Кирилюк Є. Іван Котляревський: Життя і творчість / Євген Кирилюк. — К.: Дніпро, 1981. — 287 с.
10. Кулиш П.А. Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад / сочинение П. Кулиша. — К.: В Университетской типографии, 1843. — Часть вторая. — 191 с.
11. Малорусские народные предания и рассказы / свод М. Драгоманова; издание Юго-Западного отдела Императорского Русского географического общества. — К., 1876. — 434 + [2] с.
12. Мирний Панас. Щоденники / Панас Мирний // Панас Мирний. Зібрання творів: у 7 т. — К.: Наукова думка, 1971. — Т. 7. — 663 с.
13. Народные южнорусские сказки / издал И. Рудченко. — К.: Типография Е. Фёдорова, 1869. — Вып. 1. — XI + III + 219 с.
14. Петров Н.И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия / Н.И. Петрова. — К.: В Типографии И. и А. Давиденко, 1884. — IV + 457 + XV с.
15. Северин М.Д. Приказки та прислів'я в драматичних творах І.П. Котляревського / М.Д. Северин // Наукові записки Полтавського літературно-меморіального музею І.П. Котляревського. — Полтава, 1961. — Вип. 3. — С. 78—87.
16. Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И.И. Манжурую. — Х.: Тип. К. Счасни, 1890. — 194 с.
17. Сравнительный указатель сюжетов: Восточнославянская сказка / составители: Л.Г. Бараг, И.П. Березовский, К.П. Кабашников, Н.В. Новиков. — Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1979. — 437 с.
18. Сумцов Н.Ф. Песни о госте Терентии и родственные им сказки (К истории сказаний о неверной жене) / Н.Ф. Сумцов // Этнографическое обозрение. — М., 1892. — № 1. — С. 106—119.
19. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. — СПб., 1878. — Т. 2: Малорусские сказки. — [II] + 688 с.
20. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. — СПб., 1874. — Т. 5: Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные / издан под наблюдением Н.И. Костомарова. — [II] + XXV + 1209 с.
21. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О.В. Марковича та інших / уклад М. Номис; упоряд., прим. та вступ. ст. М.М. Пазяка. — К.: Либідь, 1993. — 766 с.
22. Фразеологічний словник української мови. — К.: Наукова думка, 1993. — Кн. 1. — 528 с.
23. Франко І. Галицький «Москаль-чарівник» / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів: у 50 т. — К.: Наукова думка, 1981. — Т. 31. — С. 353—376.
24. Ястребов В. Варианты сказки о неверной жене / В. Ястребов // Киевская старина. — 1894. — Кн. 4: Апрель. — С. 159—165.

Георгія Булашева уперше було видано цілком легально в Російській імперії: Булашев Г.О. Украинский народ в своих легендах и религиозных воззрениях и верованиях. — К., 1909. — Т. 1. Відомо, що автор 1905 року був призначений ухвалою Синоду редактором тижневика Київської духовної семінарії «Руководство для сельских пастырей» (строком на один рік).

Yevhen Nakhlik

ON UKRAINIAN FOLK SOURCES
OF THE MUSCOVITE-WIZARD
BY I. KOTLIAREVSKY

In the article have been traced some Ukrainian folk sources in a wandering plot of *The Muscovite-Wizard vaudeville* (1819) by I. Kotliarevsky. In particular, the attention has been paid to the motifs as for an unfaithful wife, her lover, deceived husband and an impostor who often pretends to be a magician. On the ground of numerous examples substantiation has been provided to the claim that the image of a soldier, ethnical Russian (the Muscovite) was created under the influence of folk tales, short stories, anecdotes, proverbs and sayings with their immanent negative attitude to the Russian occupants and newcomers.

Keywords: vaudeville, wandering plot and character, the image of Russian as an alien, literary adaptation of folk tales, short stories, anecdotes, songs, proverbs and sayings.

Евген Нахлик

УКРАИНСКИЕ ФОЛЬКЛОРНЫЕ
ИСТОЧНИКИ «СОЛДАТА-ЧАРОДЕЯ»
И. КОТЛЯРЕВСКОГО

Прослежены украинские фольклорные источники бродячего сюжета в водевиле И. Котляревского «Солдат-чародей» (1819) — о неверной жене, её любовнике, обманутом муже и пришельце, который часто притворяется чародеем. На многочисленных примерах показано, что образ солдата — этнического русского («москаля») создан на основе народных сказок, рассказов, анекдотов, пословиц и поговорок, выражающих отрицательное отношение к русским оккупантам и бродягам.

Ключевые слова: водевиль, бродячий сюжет и персонаж, образ русского как Чужого, литературная обработка народных сказок, рассказов, анекдотов, песен, пословиц и поговорок.